

Отримано: 26 вересня 2017 р.

Прорецензовано: 06 жовтня 2017 р.

Прийнято до друку: 10 жовтня 2017 р.

e-mail: petrenko@ksu.ks.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-68-120-123

Нагрибельна І. А. Формування мовної компетентності майбутніх учителів початкових класів засобом самостійної роботи / І. А. Нагрибельна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 68. – С. 120–123.

УДК 371.3:811.162.2

Нагрибельна Інна Анатоліївна,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри філології, Херсонський державний університет

**ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБОМ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

У статті проаналізовано процес формування мовної та мовленнєвої компетентності майбутнього вчителя початкової школи засобом самостійної роботи. Висвітлено різні наукові позиції вчених щодо тлумачення мовної та мовленнєвої компетентності вчителя в лінгводидактичній площині. Представлено мовну та мовленнєву компетентності як складники професійної компетентності такого вчителя початкових класів, який на тлі суспільно-економічних перетворень має відповідати вимогам сучасної фахової підготовки.

Акцентовано увагу на ролі самостійної роботи в процесі формування домінуючих складників професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

Ключові слова: мовна компетентність, мовленнєва компетентність, самостійна робота, методологічні знання, система освіти.

Нагрибельная Инна Анатольевна,

доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой филологии, Херсонский государственный университет

**ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ
КЛАССОВ ПОСРЕДСТВОМ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ**

В статье проанализирован процесс формирования языковой и речевой компетентности будущего учителя младшей школы посредством самостоятельной работы. Отображены разные научные позиции ученых по трактованию языковой и речевой компетентности учителя в плоскости лингводидактики. Представлено языковую и речевую компетентности как составляющие профессиональной компетентности такого учителя младших классов, который на фоне социально-экономических преобразований должен соответствовать требованиям современной профессиональной подготовки.

Акцентируется внимание на роли самостоятельной работы в процессе формирования доминирующих составляющих профессиональной компетентности будущего учителя младших классов.

Ключевые слова: языковая компетентность, речевая компетентность, самостоятельная работа, методологические знания, система образования.

Inna Nahrybelna,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of philology, Kherson State University

**FORMING OF THE LANGUAGE COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL' FUTURE TEACHERS
BY MEANS OF THE SELF-INDEPENDENT WORK**

In the article the process of forming of the language and speech competence of future teacher of primary school by means of the self-independent work has been analyzed. Different scientific positions which are connected with the explaining of language and speech competence in the linguistics and didactics plane are reflected in the article. The language and speech competences are represented as the parts of professional competence of such a teacher of primary school who on the background of social and economic transformations must satisfy the demands of modern professional training.

It is paid attention on the plane of self-independent work in the process of forming of dominant parts of the professional competence of primary school' future teacher.

Analysis of the semantic filling of meanings gives the possibility to define ten main parts of the professional competence of future teachers of primary school (language, speech, communicative, rhetoric, self-educated, research, linguistic, didactic, psychological, pedagogical, informative competence) and to make a range of them by means the method of expert marks, after this it was defined such dominant parts: language, speech, communicative, research, self-educated, linguistic and didactic competence as important indicators of the effectiveness of self-independent work of students.

In the investigation it is paid much attention in the linguistic competence and forming it by means of self-independent work. Well-organized self-independent work as a practice confirms gives an opportunity to each student to choose the productive individual trajectory of studying and so the forming of dominant parts of the professional competence of primary school' future teachers.

The definite feature of nowadays is the increasing of methods, systems, inter-subject knowledge of a man which are necessary for the rational operation of different information and quickly stored volumes of data in the solution of new, non-standard problems and the society challenge. The priority role pays to the analytical features of the scientist or a teacher; his ability to formulate definitely the problems and hypothesis, to watch the conformities, to find the ways of solving the complicated inter-subject tasks, to use the effective methodic approaches to the self-educated studying and cognitive activity of primary school' future teachers.

Key words: language competence, speech competence, self-independent work, knowledge of methodology, system of education.

Вітчизняна система вищої освіти третього тисячоліття зіткнулася з новими вимогами до фахівців освітньої сфери, оскільки процес реформування освітньої галузі виявився досить інноваційним і суперечливим в умовах політичної й економічної нестабільності українського суспільства.

Стратегічними завданнями у реформуванні вищої освіти визначено такі: перехід до гнучкої, динамічної ступеневої системи підготовки фахівців; формування мережі вищих навчальних закладів, що за освітніми та кваліфікаційними рівнями, типами навчальних закладів, формами й термінами навчання, джерелами фінансування задовольняла б інтереси особистості та потреби кожного регіону й держави загалом; підвищення освітнього й культурного рівня суспільства; піднесення вищої освіти України на рівень досягнень розвинутих країн світу та її інтеграції в міжнародне науково-освітнє співтовариство.

За вимогами освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм майбутні вчителі початкових класів повинні оволодіти глибокими загальними і спеціальними знаннями, бути всебічно освіченою особистістю, з багатим потенціалом теоретичних знань інноваційного характеру, сформованою професійною компетентністю.

З огляду на означене актуальності набуває проблема формування мовної компетентності як одного зі складників фахової компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Аналіз досліджень та публікацій свідчить про те, що останнім часом помітно зросла увага дослідників до формування професійної компетентності вчителя загалом та її складників зокрема. Для цього ми проаналізували понад двадцять визначень професійної компетентності вчителя (М. Вашуленко, В. Введенський, І. Гришина, А. Добридень, К. Климова, О. Копусь, С. Мартиненко, М. Пентиліук, О. Семенов, С. Сисоева та ін.) [5; 11], більша частина з яких стосується професійної компетентності вчителя початкових класів.

Наукові праці вчених створили серйозне підґрунтя для дослідження проблеми професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в контексті підготовки його до навчання української мови, проте зазначимо недостатньо досліджені аспекти означеної проблеми. До таких відносимо роль самостійної роботи в процесі формування фахової компетентності.

Значний освітній та розвивальний потенціал для формування домінуючих складників професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів має самостійна робота, у процесі якої студенти структурують навчальну інформацію, виокремлюють у змісті найважливіше, істотне, необхідне для запам'ятовування й використання в навчальній діяльності.

Метою нашої статті є аналіз процесу формування мовної компетентності майбутнього вчителя початкових класів засобом самостійної роботи.

Аналіз семантичного наповнення визначень дав змогу виокремити десять основних складників професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів (мовна, мовленнєва, комунікативна, риторична, самоосвітня, дослідницька, лінгводидактична, психологічна, загальнопедагогічна, інформативна компетентності) та здійснити їх ранжування за допомогою методу експертних оцінок (експертами виступили 57 викладачів вищих навчальних закладів України), після чого й визначили такі домінуючі складники: мовну, мовленнєву, комунікативну, дослідницьку, самоосвітню, лінгводидактичну компетентності як важливі індикатори ефективності самостійної роботи студентів [9].

У межах нашого дослідження акцентуємо увагу на мовній компетентності та формуванні її засобом самостійної роботи. Оптимально організована самостійна робота, як переконує практика, дає змогу кожному студенту обрати продуктивну для нього індивідуальну траєкторію навчання, а відтак і формування домінуючих складників професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

Мовна компетентність студента стала предметом численних наукових студій. За визначенням Л. Кравець і Л. Мацько, мовна компетентність – це складне й багатогранне поняття, яке у широкому сенсі вживають на позначення явища певного рівня обізнаності конкретного суб'єкта чи суб'єктів з ідеальною знаковою системою рідної або іноземної мови. З лінгвістичного погляду, мовна компетентність – це об'єктивна даність, яку можна було б прослідкувати відносно онтогенезу й філогенезу певної мови з ранніх етапів її функціонування [8, с. 24]. М. Пентиліук мовну компетентність тлумачить як «практичне оволодіння українською мовою, її словниковим запасом, граматичним ладом, дотримання в усних і писемних висловлюваннях мовних норм. Мовна компетентність передбачає опанування знаннями (з лексики, граматики, фонетики, орфографії тощо) та формування відповідних фонетичних, лексичних, граматичних, морфологічних навичок, пов'язаних зі складом слова та частинами мови: синтаксичних –

пов'язаних із побудовою речень та їх різних видів, орфографічних, графічних та каліграфічних – із засвоєнням особливостей написання» [11].

Дослідники проблеми формування мовної компетентності майбутніх фахівців філологічних (А. Богуш, Н. Голуб, О. Копусь, Н. Остапенко, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.) і нефілологічних (З. Бакум, І. Дроздова, К. Климова, О. Ковтун, О. Любашенко та ін.) [1; 3; 4; 5; 11] спеціальностей однотайні в тому, аби кожен майбутній фахівець отримав базові знання з мови, вільно орієнтувався в теорії фонетичної та граматичної систем, володів професійною лексикою, правописними та стилістичними нормами. Поняття «мовна компетентність» визначають як складну й багатогранну дефініцію, як систему знань, умінь і навичок про мовні рівні, основні одиниці кожного з рівнів, їх відношень та закономірностей функціонування на кожному з мовних рівнів.

Мовну компетентність майбутнього вчителя початкових класів ми тлумачимо з урахуванням змісту, структури, функцій, видів та типів самостійної роботи. *Мовну компетентність* у дослідженні визначаємо як знання норм і правил української мови, зокрема й опанованих самостійно, достатніх для сприймання, майстерного використання їх у процесі мовлення; систему вироблених і засвоєних у процесі мовленнєвої діяльності мовознавчих правил; здатність особистості здійснювати самостійний моніторинг динаміки мовних норм, аналізувати тенденції в мовному дискурсі, адекватно вербально відтворювати явища об'єктивної дійсності.

У науковій літературі сутність *мовленнєвої компетентності* визначено по-різному: одні дослідники оперують поняттям компетенція (О. Біляєв, Ю. Пассов, М. Пентилюк, Т. Симоненко та ін.), розуміючи її як «саме спілкування, здійснюване засобами мови, а також те, що є кінцевим результатом цього процесу» (О. Біляєв); «мовленнєва здатність, яка формується під час навчання через вербальне спілкування» (Ю. Пассов) [10]. О. Леонт'єв визначає мовленнєву компетенцію як комплексне поняття, що охоплює систему мовленнєвих умінь, необхідних для спілкування в різних життєвих ситуаціях. На його думку, формування мовленнєвої компетенції значною мірою залежить від знання механізмів мовлення [7, с. 29].

Інші дослідники (А. Богуш, Н. Голуб, І. Дроздова, В. Зінченко, Л. Мамчур та ін.) послуговуються терміном «компетентність», щоправда, змістове наповнення обох дефініцій тотожне [3; 4; 6]. Усі дослідники тлумачать *мовленнєву компетентність* як уміння, пов'язані з мовленнєвою діяльністю: уміння говорити, слухати, читати, писати, будувати монологічні та діалогічні висловлювання в конкретній ситуації відповідно до рівня мовної компетентності учасників спілкування. Окремі дослідники (І. Дроздова, Л. Мамчур, А. Нікітіна, М. Пентилюк та ін.) [6; 11], визначають мовну та мовленнєву компетенцію як взаємопов'язані елементи мовленнєвого акту, що перебувають в органічному зв'язку.

Мовленнєва компетентність є надто широким поняттям, що характеризує передусім дії мовця в різноманітних ситуаціях спілкування. Для вибору методично доцільних орієнтирів у формуванні виокремлених домінуючих складників професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів необхідно уточнити їх змістове наповнення з урахуванням соціального замовлення, вимог професіограми та особливостей освітнього процесу в сучасних вишах.

Мовленнєву компетентність майбутнього вчителя початкових класів у роботі тлумачимо як уміння трансформувати мовні знання в мовленнєву діяльність (говорити, слухати, читати, писати, тобто вміння, пов'язані з мовленнєвою діяльністю, з побудовою монологічних і діалогічних висловлювань у конкретній ситуації), сформовану відповідальність за мовленнєві вчинки, здатність особистості до мовленнєвого саморозвитку, самопрезентації, самореалізації в будь-якій ситуації спілкування.

Визначальною рисою сьогодення є підвищення питомої ваги методологічних, системних, міждисциплінарних знань людини, необхідних для раціонального оперування різноманітною інформацією та швидко накопичуваними обсягами даних у розв'язанні нових, нестандартних проблем та суспільних викликів. Пріоритетна роль відводиться аналітичним якостям вченого або педагога, його здатності точно формулювати проблеми та гіпотези, бачити закономірності, знаходити шляхи розв'язання складних міждисциплінарних завдань, продукувати ефективні методичні підходи до самоосвітньої навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкових класів.

Інтеграція означених компетентностей є показником професіоналізму вчителя початкових класів. Феномен інтеграції мовної, мовленнєвої, комунікативної, дослідницької, самоосвітньої та лінгводидактичної компетентностей є категорією універсальною, а не вузькоспеціалізованою, і виступає важливим орієнтиром у проектуванні ефективних технологій навчання, самостійної роботи, відповідно самоорганізації, самовдосконалення, саморозвитку фахівців, зокрема майбутніх учителів початкових класів для їхньої професійної діяльності.

Для формування мовної та мовленнєвої компетентностей як складників фахової компетентності майбутній учитель має активно займатися самостійною роботою. Такий підхід вбачаємо оптимальним в умовах сучасної освіти, тому погоджуємося з позицією А. Добридень щодо видів самоосвіти й екстраполюємо його в площину формування мовної та мовленнєвої компетентності: уміння розробляти та виконувати програми самоосвіти з урахуванням особистих потреб і потреб суспільства; упорядкування своїх знань, знаходження зв'язків між ними; критичного ставлення до будь-якої отриманої інформації; уміння співпрацювати з іншими людьми, здобувати знання шляхом колективної діяльності; прийняття

рішення на основі співробітництва, толерантне ставлення до опозиційної точки зору; відповідальності за організацію своєї самоосвітньої роботи; постійного самоаналізу та самоконтролю за самоосвітньою діяльністю; уміння вдосконалювати результати, отримані під час самоосвіти [5, с. 21–23].

Для ефективного формування складників професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів у вищому навчальному закладі передбачено надання широкого спектру знань із фундаментальних мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін, можливості формування навичок самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації, науково-дослідної роботи, розвитку творчих здібностей, своєчасної адаптації до складних обставин майбутньої практичної діяльності в ринкових умовах, посилення уваги до формування наукового світогляду, вироблення вмінь здійснювати навчально-пізнавальну діяльність та використовувати здобуті знання у практичній фаховій діяльності

Отже, у результаті аналізу проблеми дійшли до висновку про те, що домінуючі складники професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів (мовна, мовленнєва) за своєю структурою є багатокомпонентними утвореннями, тому формування їх можливе за умов упровадження оптимальних типів та видів самостійної роботи, урахування сутнісних характеристик кожної з компетентностей, функцій провідних видів професійно-педагогічної діяльності, сукупності особистісних якостей суб'єктів навчальної діяльності, оптимальної організації самостійної роботи майбутніх учителів початкових класів під час вивчення мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін у вищому навчальному закладі.

Література:

1. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: монографія / Зінаїда Бакум. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. – 338 с.
2. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посібник / Олександр Михайлович Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
3. Богуш А. М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / А. М. Богуш, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М. Л. Черкасов. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.
4. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики : навчально-методичний посібник / Ніна Голуб. – Черкаси : Брама – Україна, 2008. – 232 с.
5. Добридень А. Формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя засобами інтерактивного навчання [Електронний ресурс] / Алла Добридень. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_such_vchutela/2010/1/visnuk_8.pdf. – Назва з екрану.
6. Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей : монографія / І. П. Дроздова. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 320 с.
7. Леонтьев А. А. Психология общения / Алексей Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 355 с.
8. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посібник / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 352 с.
9. Нагрибельна І. А. Наукові засади самостійної роботи у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи до навчання української мови / І. А. Нагрибельна // Педагогічні науки : [зб. наук. пр.] / ред. Є. С. Барбіна. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2015. – Вип. 67. – С. 377–382.
10. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению : Пособие для учителей иностранных языков / Е. И. Пассов. – М. : Просвещение. – 208 с.
11. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
12. Хом'як І. М. Самостійна робота як компонент цілісного педагогічного процесу / І. М. Хом'як // Українська мова і література в школах України. – 2016. – №7–8. – С. 11–17.